



ARTUR BĄDKOWSKI

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu

Komitet Wojewódzki PZPR w Poznaniu wobec szkolnictwa wyższego i środowiska naukowego w latach 1948-1990

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, kierując życiem polityczno-społeczno-gospodarczym w Polsce od swojego powstania w 1948 aż do jej rozwiązania w 1990 r., realizowała swój program w stosunku do nauki, szkolnictwa wyższego i środowiska naukowego. Działania PZPR - jak i jej program w tej sferze - ulegał oczywiście przemianom w ciągu 50-lecia rządów partii w Polsce. Podyktowane to było zmianami w priorytetach polityki, wynikających z przemian społeczno-polityczno-gospodarczych oraz przemian w samej PZPR. Stopień i metody kontroli nad tymi środowiskami zmieniał się, ale niezależnie od niuansów przez cały okres rządów PZPR prawomyślność poglądów kontrolowana była przez cenzurę. Na podejście PZPR do środowiska naukowego wpływ miały wydarzenia polityczne, takie jak przełom październikowy '56 r., Marzec '68, kształtowanie się opozycji demokratycznej w latach 70., powstanie NSZZ „Solidarność”. Zaangażowanie się naukowców w te wydarzenia wpływało na zmianę polityki partii wobec tego środowiska. Polityka wobec nauki stanowiła specyficzny element działań partii, wynikający z ideologii marksistowskiej, która w niej obowiązywała i stanowiła podstawę jej założeń programowych. Marksizm wpływał na ideologizację nauki, będącej tą sferą życia, która miała umożliwić przebudowę nie tylko gospodarki, ale także życia społecznego i mentalności. Partia traktowała szkolnictwo wyższe jako instrument umożliwiający indoktrynację, szczególnie młodego pokolenia, będący elementem systemu prowadzącego do stworzenia społeczeństwa socjalistycznego, a w dalszej perspektywie komunistycznego¹. Szkolnictwo wyższe i całe środowisko academic-

¹ P. Pleskot, T. D. Rutkowski, Wstęp, [w] *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały Służby Bezpieczeństwa (1967-1987)*, t. 1, Warszawa 2009, s. 15. Przykładem ideologizacji życia akademickiego było wprowadzenie katedr i zakładów marksizmu-leninizmu oraz obowiązkowego lektoratu z języka rosyjskiego, które miały służyć wychowaniu ideologicznemu i kształ-

kie zgodnie z programem partii miało podlegać ideologizacji i upartyjnieniu.

Odmienne były oczekiwania PZPR wobec nauk humanistycznych i ścisłych. Od tych pierwszych, nazywanych nawet wprost „ideologicznymi”, oczekiwano stworzenia instrumentów wpływania na wszelkie aspekty życia społeczeństwa oraz na teoretyczny rozwój w zakresie ideologii. Nauki ścisłe z kolei traktowane były jako niezbędne dla gospodarki. Ta kwestia była szczególnie istotna dla komunistów, którzy musieli się zmierzyć ze zniszczeniami wojennymi i mieli ambicję przekształcania gospodarki kraju zgodnie z nakazami ideologicznymi.

Partia chciała kontrolować świat nauki, ponieważ był on jej niezbędny w walce o kontrolę nad całym życiem społeczno-gospodarczym, a z drugiej strony bała się, że w tym środowisku mogą się rodzić nieprawomyślne postawy i opór wobec nowej ekipy. Był to więc stosunek ambiwalentny do tego środowiska ponieważ nie można było myśleć o rządzeniu krajem bez zdobycia przychylności naukowców, a z drugiej strony środowisko to było trudne do kontrolowania. Pokolenie naukowców ukształtowane w okresie międzywojennym, które miało swój dorobek i autorytet było trudne dla pozyskania dla nowej władzy, która zdawała sobie sprawę, że świat nauki i kultury w dużym stopniu był negatywnie do niej nastawiony. Nie bez przyczyny badano wnikliwie życiorysy i pochodzenie społeczne ludzi kultury i nauki. Zaangażowanie w życie społeczno-polityczne (poza działalnością komunistyczną) w okresie międzywojennym było podejrzane. Najłatwiej było odnaleźć się ludziom, którzy nie przejawiali takiej aktywności. Byli bezideowi. Liczono na ukształtowanie się z czasem nowych elit zawdzięczających swoją pozycję komunistom. Przez politykę kadrową, wpływanie na awanse, wyjazdy zagraniczne starano się kształtować ich kariery i przez to wiązać z władzą². Szczególnie niepokornych poddawano represjom. Zaraz po wojnie dopuszczono jeszcze do pracy niewygodnych, nie uznających autorytetu partii i jej ideologii profesorów. Na początkowym etapie korzystały z ich pracy przy odbudowywaniu życia akademickiego. Z czasem, gdy władza komunistów się ugruntowała, zaczęła zyskiwać poparcie, mogła rozpocząć akcję usuwania niewygodnych pracowników naukowych. Proces ten trwał od 1947 do 1949 r. Przejęciu kontroli nad środowiskiem naukowców miało służyć rozbitcie dawnych towarzystw i instytucji, które ich integrowały³. Ciekawe, że z Polskiej Akademii Nauk, powstałej w okresie stalinowskim, wywodziło się wielu badaczy, którzy byli negatywnie nastawieni do PZPR⁴.

towaniu światopoglądu materialistycznego – Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Poznaniu (dalej: KW Poznań), sygn. 3305, Plany pracy na IV kwartał 1955 r. Wydziału Nauki i Oświaty KW PZPR w Poznaniu, k.10-12; tamże, sygn. 1016, Pismo Wydziału Nauki i Oświaty KW PZPR w Poznaniu do KU PZPR w sprawie rozszerzenia przedmiotów ideologicznych, k. 28-29. Podobnie o ideologizacji nauki pisze M. Hirszowicz w publikacji *Pułapki zaangażowania. Intelktualiści w służbie komunizmu*, Warszawa 2001, s. 109-111.

² B. Fijałkowska, *Polityka i twórcy 1948-59*, Warszawa 1985, s. 178-207.

³ T. P. Rutkowski, *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1945-1958. Zarys dziejów*, Toruń, 2009, s. 42-64; tenże *Nauki historyczne w Polsce 1944-70. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007, s. 138-271; R. Herczyński, *Spełnana nauka. Opozycja intelektualna w Polsce 1945-70*, Warszawa 2008, s. 118-119.

⁴ P. Pleskot, T. D. Rutkowski, Wstęp, [w] *Spełnana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały Służby Bezpieczeństwa (1967-1987)*, t. 1, Warszawa 2009, s. 15-32.

Szczególnie silne było oddziaływanie partii w okresie stalinowskim, kiedy to niemalże administracyjnie narzucano marksistowską metodologię, światopogląd materialistyczny (tzw. naukowy), socrealizm, a niezastosowanie się do nich mogło stać się powodem represji⁵. To także czas największej presji ideologicznej, indoktrynacji i nacisku na „socjalistyczne” wychowanie młodzieży. Kopiowanie sowieckich wzorców w życiu społecznym, politycznym, gospodarczym dotykało także szeroko rozumianego świata kultury i nauki. Po pierwszych latach powojennych, które były okresem spontanicznego przywracania instytucji kulturalnych i naukowych działających w dwudziestoleciu międzywojennym, nastąpił czas eliminowania ich i zastępowania takimi, które były podporządkowane partii. Zamierzeniem władz było dokonanie rewolucyjnych zmian i w tej sferze. Inteligencja jako grupa społeczna miała się podporządkować polityce partii. Był to czas najdotkliwszych represji. W 1950 r. dla obowiązkowego szkolenia ideologicznego na uczelniach powoływano katedry marksizmu-leninizmu i wprowadzono zajęcia z ekonomii politycznej. W tym samym roku zaczęto tworzyć Wieczorowe Uniwersytety Marksizmu-Leninizmu, które miały służyć indoktrynacji także osób bezpartyjnych. Miały one „oddziaływać na młodzież i kształtować jej naukowy światopogląd”, a także wpływać na „postawę bezpartyjnych pracowników naukowych oraz na procesy dydaktyczne i naukowe zachodzące na uczelni”⁶.

Już w 1947 r. uchwalono dekret o „organizacji nauki i szkolnictwa wyższego” likwidujący dotychczasową autonomię uczelni, zostały one podporządkowane państwu⁷. Oprócz tych fundamentalnych zmian zaczęto zwiększać liczebność studentów o robotniczo-chłopskim pochodzeniu⁸. Odpowiednio ideologicznie przygotowanych wykładowców miało zapewnić powołanie Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych, który miał przygotowywać na wzór radziecki „czerwoną profesurę”⁹. W 1951 r. uchwalono, wzorowaną na sowieckiej, ustawę o szkolnictwie wyższym i pracownikach nauki¹⁰. Minister Szkolnictwa Wyższego miał decydować o powoływaniu rektorów, prorektorów, dziekanów i prodziekanów. Ustawa wprowadzała zaczerpnięte z ZSRR dwa nowe stopnie naukowe: „kandydata nauk” i „doktora nauk”¹¹. Zlikwidowano wtedy habilitacje oraz trzyletni rok akademicki zastąpiono dwuletnim. W pracy naukowej wprowadzono wszechobecne „planowanie”. Mówiło się o „produkcji uniwersyteckiej”, „socjalistycznej pedagogice i dydaktyce”¹². W gestii właściwych ministerstw znalazło się tak zwane resortowe

⁵ R. Herczyński, dz. cyt., s. 129-135.

⁶ APP, KW Poznań, sygn. 3326, Informacja o pracy katedr marksizmu-leninizmu i ekonomii politycznej, k. 43.

⁷ Dekret z dnia 28 X 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego, Dz. U., Nr 88, poz. 415; *Historia Nauki Polskiej*, t. 5, cz. I, red. B. Suchodolski, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1992, s. 443-445; R. Herczyński, op. cit., s. 93.

⁸ A. Choniawko, *PZPR w Wielkopolsce 1948-1984*, Poznań 1987, s. 89.

⁹ M. Hirszowicz, dz. cyt., s. 110-111.

¹⁰ Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o przekształceniu Urzędu Ministra Szkół Wyższych i Nauki w Urząd Ministra Szkolnictwa Wyższego. Dz. U., Nr 67, poz. 465.

¹¹ R. Herczyński, dz. cyt., s. 118.

¹² APP, KW Poznań, sygn. 3326, Informacja o pracy katedr marksizmu-leninizmu i ekonomii politycznej, k. 36-50.

szkolnictwo: akademie medyczne, wyższe szkoły pedagogiczne, wychowania fizycznego, artystyczne, rolnicze i wojskowe¹³.

Polityka partii formułowana na szczeblu centralnym była realizowana we wszystkich ośrodkach akademickich i instytucjach naukowo-badawczych za pośrednictwem Komitetów Wojewódzkich PZPR. Konieczne też było dostosowywanie ogólnych centralnych założeń programowych do specyfiki regionów, w których były one realizowane i konkretnego środowiska naukowego. W Komitecie Wojewódzkim PZPR za problematykę tę odpowiadał sekretarz ds. propagandy, odpowiedni wydział i Komisja Nauki i Oświaty.

O tym, jak traktowano naukę, świadczą zmiany nazewnictwa wydziałów Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Poznaniu. Pierwotnie kwestie te podlegały pod Wydział Propagandy, później utworzono odrębny Wydział Oświaty i Szkolnictwa Wyższego. Został on zlikwidowany po 1956 r. Powstał wówczas Wydział Propagandy, Oświaty i Kultury. W 1960 r. ponownie powstał Wydział Nauki i Oświaty. Kolejna zmiana nastąpiła po 1981 r. Od tego momentu nosił on nazwę Wydział Nauki, Oświaty i Kultury¹⁴.

Partia, chcąc oddziaływać na życie uczelni i placówek badawczych, musiała posiadać tam swoje komórki w postaci POP, OOP i KU PZPR, które podlegały wyższym instancjom¹⁵. Zaczęto je tworzyć w 1949 r. Jeśli w danym ośrodku akademickim było więcej uczelni to powoływano wówczas międzyuczelniane kolegium, które miało na celu koordynowanie pracy partii we wszystkich uczelniach¹⁶.

POP PZPR na uczelniach były kontrolowane przez aparat etatowy KW. Osoby stojące na czele komórek PZPR na uczelniach były wskazywane i zatwierdzane przez instancje nadrzędne. Pracownicy Wydziału Nauki KW uczestniczyli w ich posiedzeniach. Ciągłą troską była rozbudowa struktur partii. Starano się poprzez agitację oraz oferowanie materialnych korzyści pozyskiwać dla partii „przodujących nauczycieli”, studentów, naukowców, działaczy organizacji młodzieżowych¹⁷. Poszczególne komitety uczelniane musiały się wykazywać danymi statystycznymi z przyrostu członków partii. Zwiększanie się liczebności było podstawą oceny skuteczności działalności partii. W latach 80. sekretarze KU PZPR byli etatowymi pracownikami Wydziału Nauki w randze zastępcy kierownika¹⁸.

¹³ B. Fijałkowska, dz. cyt., s. 183-185.

¹⁴ APP, *Wstęp do inwentarza zespołu KW PZPR w Poznaniu*, opr. A. Choniawko, s. 6-8.

¹⁵ Tamże, KW Poznań, sygn. 3305, Plany pracy Wydziału Oświaty i Szkolnictwa Wyższego KW PZPR w Poznaniu na okres 6-31 X 1952, k. 5-6; tamże, Plany pracy Wydziału Oświaty i Szkolnictwa Wyższego KW PZPR w Poznaniu na luty 1953, k. 24.

¹⁶ Tamże, sygn. 3305, Plany pracy Wydziału Oświaty i Szkolnictwa Wyższego KW PZPR w Poznaniu na okres 6-31 X 1952, k. 5-6.

¹⁷ Tamże, sygn. 3305, Plany pracy Wydziału Oświaty i Szkolnictwa Wyższego KW PZPR w Poznaniu, V-VI 1953 r., k. 38.

¹⁸ I sekretarze KU PZPR są wymieniani jako z-cy kierownika Wydziału Nauki i Kultury KW PZPR w Poznaniu w zachowanych listach płac. Było to prawdopodobnie rozwiązanie wzorowane na KC PZPR, gdzie I sekretarze KZ Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki byli na etacie z-ca kierownika wydziału KC. Patrz. W. Janowski, A. Kocharński, *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948-1990*, red. K. Persak, Warszawa 2000, s. 149.

Jedną z kluczowych metod oddziaływania na środowisko naukowe przez partię było podejmowanie przez nią decyzji kadrowych¹⁹. Miał tu zastosowanie system nomenklatury, poprzez który partia zatwierdzała osoby pełniące kierownicze stanowiska na uczelniach. Nie oznaczało to, że wszystkie stanowiska musiały być obsadzone przez członków partii, ale wszyscy mieli świadomość, że łatwiej o eksponowane, prestiżowe stanowisko osobie z legitymacją partyjną. Gdy do wyboru była osoba bezpartyjna i członek partii, to oczywistym było, że ten ostatni zostanie zatwierdzony. Wydział Nauki KW przygotowywał projekty obsady władz wyższych uczelni, omawiał go z odpowiednim Komitetem Uczelnianym, a później wnioski personalne były wysyłane do Wydziału Nauki KC PZPR w Warszawie.

Przejawem ograniczonej autonomii uczelni były składane na forum partyjnym sprawozdania, np. z realizacji uchwał PZPR, z przebiegu rekrutacji, czy sesji egzaminacyjnej²⁰. Partia stawiała sobie za cel egzekwowanie „dyscypliny studiów”. Był to kolejny element wskazujący, że traktowała ona instytucje naukowe jak specyficzne zakłady pracy zajmujące się „produkcją naukową”, analizowano też tzw. „sprawność nauczania”²¹. Chodziło o kontrolę ilości osób rozpoczynających studia i kończących je w terminie. Starano się też wprowadzać na szeroką skalę planowanie w nauce na wzór zakładów przemysłowych²².

Jednym z najważniejszych elementów kontroli PZPR nad nauką i szkolnictwem wyższym w województwie poznańskim był Wydział Nauki i Oświaty KW PZPR. Zajmował się on koordynacją działań mających na celu wdrażanie polityki partii w tym zakresie na szczeblu wojewódzkim²³. Pracownicy Wydziału przygotowywali opracowania i sprawozdania, które przedkładano na posiedzeniach Sekretariatu, Egzekutywy KW, Komisji Nauki i Oświaty KW oraz na posiedzeniach Plenarnych KW. Do pracowników tego Wydziału docierały informacje z POP, OOP i KU PZPR w szkołach wyższych i placówkach naukowo-badawczych. Bezpośrednio przygotowywali oni i kontrolowali wybory władz we wszystkich instytucjach naukowych. Odpowiadali za całokształt działań PZPR na tym szczeblu. W Wydziale Nauki organizowano tematyczne narady i odprawy, na które zapraszano przedstawicieli różnych organizacji i środowisk tj. ZNP, ZMP/ZMS/ZSMP, ZMW, ZSP/SZSP, I sekretarzy POP oraz I sekretarzy KU. W ich przygotowaniu uczestniczył też Wojewódzki Ośrodek Propagandy Partyjnej. Omawiano na nich kwestie związane z rekrutacją na studia, kwestie propagandy w środowisku akademickim, sposoby działania komórek partii na uczelniach, obchodów 1 Maja itp. Przynajmniej raz na miesiąc z pracownikami Wydziału Nauki spotykali się I sekretarze KU

¹⁹ APP, KW Poznań, sygn. 3305, Plany pracy Wydziału Oświaty i Szkolnictwa Wyższego KW PZPR w Poznaniu na I kwartał 1954 r., k. 89; tamże, Plany pracy Wydziału Oświaty i Szkolnictwa Wyższego KW PZPR w Poznaniu na I kwartał 1955, k. 142.

²⁰ Tamże, sygn. 3326, Informacja o przebiegu zimowej sesji egzaminacyjnej na UAM 1955/56, k. 134-140.

²¹ Tamże, sygn. 3330- 3332.

²² Tamże, sygn. 3326, Informacja o pracy katedr marksizmu-leninizmu i ekonomii politycznej, k. 44-50.

²³ Tamże, sygn. 3310, Struktura Wydziału Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Oświaty KW PZPR w Poznaniu, 20 I 1978, k. 96-102.

poszczególnych uczelni. Jedną z najważniejszych wówczas kwestii było upartyjnienie na uczelniach, szczególnie wśród młodych pracowników naukowych. Wraz z przedstawicielami Wydziału Organizacyjnego przedkładali oni sprawozdania w tym zakresie na posiedzeniu Sekretariatu KW. Oprócz comiesięcznych narad z I sekretarzami KU i POP PAN, narad aktywu uczelnianego w sprawie ideowo wychowawczej miały jeszcze odbywać się „branżowe narady poszczególnych grup nauk humanistyczno-społecznych: pedagogiki, filozofii, nauk politycznych”²⁴. Formą wiązania środowiska naukowego z partią było np. organizowanie z okazji Dnia Nauczyciela spotkań „przodujących” nauczycieli akademickich z Egzekutywą KW.

Do zadań Wydziału Nauki należało też kontrolowanie poziomu zajęć i egzaminów na uczelniach z filozofii marksistowskiej. Pracownicy wydziału nauki zajmowali się rekrutacją do szkół wyższych, przygotowywali także informacje o tzw. szkołach resortowych i przebiegu sesji egzaminacyjnych. Pracownicy Wydziału kontrolowali stan realizacji inwestycji związanych ze szkolnictwem wyższym, w sprawie których uchwały/wnioski podejmowała egzekutywa KW²⁵. Analizowali „rozwój szkolnictwa wyższego dla pracujących”. Kontrolowali kadre lektorską na uczelniach, także stan badań i problematykę w instytucjach naukowo-badawczych oraz celowość wyjazdów zagranicznych na studia i stypendia naukowe pracowników uczelni i instytutów naukowo-badawczych²⁶. Zajmowali się też działalnością wydawniczą uczelni. Przygotowywali posiedzenia Kolegium Rektorów m. Poznań, które miało być forum dyskusji i koordynacji działań władz uczelni²⁷. Szczególnie analizowano też działalność naukową i społeczną pracowników naukowych będących członkami PZPR. Pracownicy tego wydziału przygotowywali materiały na posiedzenia Plenów KM i KW PZPR na temat polityki naukowej jak np. „Zadania ośrodków naukowych wobec przemysłu i rolnictwa Wielkopolski”²⁸. Oprócz kontroli działalności polityczno-propagandowej na uczelniach zajmowali się oni także oceną pracy stricte badawczej poszczególnych instytucji naukowych. Mówiono nawet o partyjnym „sterowaniu badań naukowych” i „sterowaniu polityką kadrową i naborem młodych pracowników wyższych uczelni i placówek PAN”.

Partia ingerowała głęboko także w strukturę organizacyjną instytucji naukowo-badawczych. Na szczeblu partyjnym podejmowano np. decyzje o powoływaniu zakładów i instytutów naukowych itp. Kwestie te były później omawiane na posiedzeniach Egzekutywy KW. W dokumentach padały określenia takie jak „zaplecze naukowo-badawcze gospodarki”. Zakładano także rozwijanie badań, dostosowanych do warunków regionu i służących jego gospodarce. Widziano też konieczność odpowiedniego przygotowania zawodowego absolwentów preferowanych kierunków studiów niezbędnych do realizacji planów gospodarczych. To

²⁴ Tamże, sygn. 3305, Plany pracy na IV kwartał 1955 r., k. 183.

²⁵ Tamże, sygn. 3308, Informacja o przebiegu inwestycji szkolnictwa wyższego z sierpnia 1965, k. 170.

²⁶ Tamże, sygn. 3310, Sytuacja w resortowych placówkach naukowo-badawczych w Poznaniu z 5 XI 1980 r., k. 156-157; tamże, Ocena i aktualne zadania pracy partii w resortowych placówkach naukowo-badawczych z kwietnia 1979, k. 117-121.

²⁷ Tamże, sygn. 3403-3404, Kolegium Rektorów-protokoły posiedzeń.

²⁸ Tamże, sygn. 3310, Kierunki zwiększenia efektywności wdrażania osiągnięć nauki do praktyki społeczno-gospodarczej. Oferta poznańskiego środowiska naukowego. VII 1976, k. 70-76.

powiązanie działania aparatu partyjnego, pokrywającego się z zadaniami administracji rządowej z kontrolą merytoryczną badań naukowych podsumować można popularnym wówczas hasłem wprowadzania „socjalistycznego charakteru” uczelni wyższych i nauki - i tak rozumiano „kierowniczą rolę partii”. Starano się wiązać naukę i ideologię. Ściśle kontrolowano też nastroje społeczne w środowisku²⁹. Do kluczowych kompetencji Wydziału Nauki należało uczestniczenie w polityce kadrowej³⁰. Uczestniczył on także w opiniowaniu tzw. młodej kadry naukowej. O tym, jakie były metody działania PZPR w środowisku naukowym, świadczyć może sposób sformułowania zadań Wydziału - „Rozwijać działanie na rzecz stworzenia dobrego klimatu pracy w uczelniach. Działaniu temu powinno towarzyszyć dalsze doskonalenie polityki awansów naukowych, nagród i wyróżnień oraz wyjazdów zagranicznych, powiązanie ich ściśle z oceną wyników pracy dydaktycznej, wychowawczej i naukowej wszystkich nauczycieli akademickich”. Wydział Nauki kontrolował wybory do władz komórek partii w środowisku naukowym, a także w porozumieniu z KD, wymiany legitymacji partyjnych. Wydział Nauki składał sprawozdania na posiedzeniach Egzekutywy KW.

Pracownicy Wydziału mieli współpracować z wszystkimi instytucjami związanymi z nauką, jak np. Kolegium Rektorów m. Poznania, PAN, Kolegium Dyrektorów Resortowych Instytutów Naukowo-Badawczych, PTPN i innych towarzystw naukowych, Kolegium Dyrektorów administracyjnych wyższych uczelni, PTE, Komisją Nauki Oddziału Wojewódzkiego ZG ZNP przy WKZZ, Zarządem Inwestycji Szkół Wyższych, organizacjami takimi jak ZW SZSP, ZW TPPR itp. Funkcję kontrolną Wydział miał realizować poprzez współdziałanie z takimi instytucjami jak: NIK, SANEPID, działy kontroli wewnętrznej uczelni, straż pożarna itp. Formą kontroli nad środowiskiem naukowym były przeprowadzane „oceny kadr”³¹, podczas których analizowano postawę polityczną poszczególnych pracowników. Osoby, które uznano za szczególnie wrogie mogły być wówczas wyrzucane z pracy. W 1981 r. starano się w związku z utworzeniem NSZZ „Solidarność” i sytuacją społeczno-gospodarczą w kraju zmienić metody pracy i dostosować się do nowych warunków działania. W dokumentach partyjnych widać eufemistyczne stwierdzenia o pracy propagandowej i ideologicznej w „nowych warunkach społeczno-politycznych”, „określenie miejsca i roli Partii w stosunku do szeroko rozumianego ruchu społecznego w obszarze nauki i szkolnictwa wyższego”. Dyskutowano o nowych ustawach: o szkolnictwie wyższym, o placówkach resortowych i o ustawie o stopniach i tytułach naukowych. Pojawiły się pomysły powstania Klubu Partyjnej Inteligencji Twórczej, demokratyzacji partii. Starano się usprawnić pracę Uczelnianych Ośrodków Pracy Ideowo-Wychowawczej.

Swoistym przejawem produkcyjnego podejścia do nauki i szkolnictwa były sporządzane przez etatowych pracowników aparatu partyjnego oceny pracy poszczególnych instytucji naukowo-badawczych ich powiązania z gospodarką i kul-

²⁹ Tamże, sygn. 3311, Informacja o sytuacji społeczno-politycznej w środowisku nauki, oświaty i kultury, 3.VI.1988, k. 137-146.

³⁰ Tamże, Kreowanie kadr naukowych, IV 1987, k. 129-136.

³¹ Tamże, sygn. 15476, Przegląd kadrowy w szkołach wyższych w 1985 r.

turą. Podobny charakter mają też rozliczenia planów pracy i efektywności. Nauka miała być powiązana z kolejnymi planami gospodarczymi, a także polityką w zakresie kultury i ideologii. Partia miała ambicję koordynowania i inspirowania środowiska naukowego. Przejawem takiej kontrolno-nadzorczej roli partii były np. składane przed Egzekutywą KW sprawozdania rektorów. Ważnym zadaniem była też kontrola nastrojów i sytuacji politycznej w tym środowisku. Stale też starano się rozbudowywać szeregi partii na uczelniach doceniając działania o charakterze propagandowo-ideologicznym.

Organizowano także seminaria i narady dla „kierownictw wyższych uczelni” – rektorów, prorektorów, I sekretarzy i sekretarzy KU, przewodniczących Rad Uczelnianych ZNP, przedstawicieli kierownictwa ZW SZSP. Miały się one odbywać raz w roku i dotyczyć najważniejszych problemów szkolnictwa i nauki. Omawiano na nich aktualne problemy pracy partyjnej. Na naradach I sekretarze informowali Wydział o zjawiskach występujących w środowiskach naukowych i nastrojach tam panujących. Szkolenia I sekretarzy OOP na uczelniach miały się odbywać na początku kadencji i dotyczyć form i metod działalności w środowiskach naukowych. Celem szkoleń było podniesienie kwalifikacji ideowo-politycznych oraz wzbogacenia ich wiedzy dotyczących funkcjonowania partii na uczelniach. Poszczególne KU i Wydział Nauki KW PZPR organizowały lektoraty polityczne poświęcone aktualnej sytuacji politycznej i gospodarczej na świecie i w Polsce, sprawom polityki naukowej itp. Miały też miejsce spotkania władz wojewódzkich partii z pracownikami naukowymi. Co roku I sekretarze KU uczestniczyli w tygodniowych seminariach organizowanych przez KC PZPR.

PZPR starała się głęboko ingerować w życie środowiska naukowego i de facto miała formalne środki do tego, ale jej skuteczność zależała od indywidualnych postaw poszczególnych osób, które współtworzyły to środowisko oraz okoliczności, w jakich znajdowały się obie strony. Efektywność tej polityki, mogła wynikać z indywidualnej postawy poszczególnych ludzi nauki i działaczy partii. Wielokrotnie w dokumentacji partyjnej widać, że wytyczne i dyspozycje partyjne były lekceważone i nie wprowadzane w życie. Partia miała też ograniczone wpływy w tym środowisku ze względu na zbyt słabe struktury.

Bardzo interesujące jest zagadnienie skuteczności oddziaływania partii na środowisko, które miało głębokie tradycje niezależności, będącej podstawą etosu nauki i naukowca. Ciekawe są też zmiany realizacji tej polityki. Niejednokrotnie zdarzało się, że osobiste relacje poszczególnych badaczy były trwalsze niż partyjna lojalność.

*

Summary

Voivodeship Committee of the Polish United Workers' Party in Poznań in relation to higher education and academic circles between 1948-1990

The communist party was implementing its program related to science, higher education and academic circles. Procedures and the program itself were undergoing some changes due to political priorities which varied over the years as a result of social, political and economic shifts as well as transformations within the Party. Methods and the degree of supervision over the given circles varied as well, however, the censorship of views never ceased to exist. Marxism was exerting its influence on education as it was regarded a means for transforming not only economy but also social life and mentality. Higher education was a tool in the hands of the Party used for indoctrination of the public, especially the young and creating a socialist and in the long run, communist society. According to the Party's program, higher education and all academic circles were subject to ideologization and dependent on the Party.